

kortfattat för att göra hans position mindre spekulativ eller ”brobyggandet” riktigt intressant.

Macdonald vill klargöra hur man kan nå objektiv kunskap om Gud både nu på jorden och i det nästkommande, närmare bestämt genom det som kallas ’beatific vision’. Gällande det senare är principen densamma som på jorden i det att objektet för varseblivningen påverkar oss och tillhandahåller rätt form för att förstå det. ”God’s direct presence to the intellect fully actualizes the intellect in such a way that that persons are able to know or ’see’ God directly.” (s. 145). Men också nu på jorden kan man nå objektiv kunskap om Gud. Här kommer Macdonald kanske inte helt oväntat in på Aquinos olika tankar om hur man kan tala meningsfullt och sanningsenligt om Gud. Hans analys av *via negativa*, *via affirmativa*, *via eminentia* är detaljerad och intressant, även om dess slutsats(er) känns igen. Enligt Macdonald är det berättigat att anta att våra ord kan användas om både skapelsen och skaparen eftersom vi vet att effekten (skapelsen) liknar orsaken (Gud). Därmed kan våra ord användas meningsfullt om Gud även om vi inte förstår den fulla innebörden i vad som uttrycks då orden används om Gud.

Macdonalds bok är utförlig, innehållsrik och samtidigt beundransvärt tillgänglig, inte minst gäller det hans framställning och användning av Aquino; boken är egentligen lika mycket en analys av Aquinos tanke-system som av möjligheten att nå objektiv förståelse av en transcendent Gud. Macdonald berör många intressanta frågor som jag av utrymmesskäl inte kan gå in på. Efter att ha läst boken två gånger kommer jag ändå inte ifrån intrycket att det finns vissa problem. Ett är den teologiska förstärkning hans filosofiska argumentation erhåller då det verkar besvärligt att få ihop det hela på ett övertygande sätt. Macdonald är medveten om det och försöker hantera det på olika sätt, dock enligt min mening inte särskilt framgångsrikt. Huruvida man delar min bedömning eller inte kan eventuellt delvis bero på vilken tradition man verkar inom, en thomistisk religionsfilosof hade kanske haft större sympati för Macdonalds sätt att försvara den teologiska förankringen. Ett annat problem är att det emellanåt blir otydligt vad som mera exakt skiljer Macdonalds egen position från den anti-realistiska position han ifrågasätter och önskar distansera sig från. Macdonald räknar också nämligen med en diskrepans mellan människans förståelse av Gud och hur Gud egentligen är. Macdonald försäkrar läsaren om att hans idé av en sådan skillnad avviker från anti-realisternas, och jag är böjd att tro honom, men trots alla hans utläggningar om detsamma blir det ibland otydligt mera exakt till vilken grad eller på vilket sätt de skiljer sig från varandra. Det kan delvis ha att göra med att Macdonald och de anti-realister han ifrågasätter jobbar utifrån tämligen olika filosofiska förutsättningar och antaganden, vilket försvårar möjligheten att jämföra deras olika synsätt och uttryckssätt med

varandra. Det är synd eftersom Macdonalds bok syftar just till att presentera ett tydligt alternativ till teologisk anti-realism. Oavsett de problem som jag har nämnt är Macdonalds bok till syvende och sist imponerande och lärorik för alla med ett intresse för det transcendentia eller Thomas av Aquino.

Thord Svensson
Doktorand, Lund

Carola Nordbäck, *Lycksalighetens källa. Kontextuella närläsningar av Anders Chydenius budordspredikningar, 1781-82* (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2009), 408 s.

Med *Lycksalighetens källa. Kontextuella närläsningar av Anders Chydenius budordspredikningar, 1781-82* har Carola Nordbäck författat två avhandlingar med kyrkohistorisk inriktning. Den första var *Samvetets röst. Om mötet mellan luthersk ortodoxi och konservativ pietism i 1720-talets Sverige*, med vilken hon disputerade i historia vid Umeå universitet 2004. Med *Lycksalighetens källa* har Nordbäck nu också disputerat i kyrkohistoria vid Åbo akademi.

Anders Chydenius (1729–1803) var en präst och politiker från Österbotten som har blivit känd inte minst för sina politiska åsikter om religionsfrihet och ekonomisk frihet. Han har ofta betraktats som upplysningsman och rent av som en liberalismens föregångare. Samtidigt var Chydenius teologiskt konservativ, vilket har uppfattats som problematiskt och motsägelsefullt. Nordbäckes tes är emellertid att detta i första hand är en motsägelse för eftervärlden och menar att begrepp måste studeras utifrån hur de användes i sin samtid. Ett exempel på detta är hur ”religionsfrihet” idag ofta syftar på frihet från religion, medan det för Chydenius innebar frihet att utöva religion. Detta begreppshistoriska perspektiv bildar utgångspunkt för undersökningen av Chydenius tankevärld. Hur såg han på frihet, lycka och förnuft? Vilken var hans trosuppfattning och hur kom den till uttryck i hans predikan?

Med utgångspunkt i historiefilosoferna Reinhart Koselleck och Quentin Skinner samt Ludwig Wittgenstein hamnar fokus inledningsvis på de omgivande kontexterna, utifrån begreppen talhandlingar och språkspel. En talhandling kan vara att be eller svära, det vill säga att med sina ord utföra en handling. Termen språkspel är Wittgensteins sätt att betona att själva orden som finns i tal eller skrift är omöjliga att skilja från framförandet av dem.

Den kontextuella närläsningens första steg är att utförligt redovisa den kontext Chydenius predikningar är tillkomna i. Detta görs i tre kapitel (II-IV) som tar upp (II) luthersk tro vid 1700-talets början, (III) teologiska strömningar under den andra halvan av 1700-talet och (IV) predikosynen vid den tid Chydenius

skrev sina budordspredikningar. Dessa kapitel är mycket omfattande och upptar hela 120 sidor i avhandlingen som sammanlagt är 400 sidor lång och satt i liten och tät stil. Nordbäck motiverar kapitlen med att de genererar viktiga frågor till den följande analysen. Och det gör de förvisso. Men frågan är ändå om allt måste presenteras för läsaren eller om Nordbäck ibland kunde redovisat sina resultat mer direkt. Samtidigt är kontextkapitlen uttömmande och innehåller flera viktiga undersökningar där tidigare forskning saknats. Dessa undersökningar kan läsas separat med stor behållning. Det gäller inte minst studien av frihetstidens predikoideal i kapitel IV.

I kapitel V görs en närläsning av Chydenius elva budordspredikningar (en introducerande predikan och en predikan över varje budord). Predikningarna tillkom inom ramen för en pristävling arrangerad av *Theologico-Homiletiska* sällskapet. Till sällskapets syften hörde att bidra till den svenska predikokonstens utveckling. Detta gjordes bland annat genom pristävlingar som denna, vilken vanns av Chydenius. Nordbäck undersöker varje predikan utifrån fyra aspekter: 1) homiletisk och kateketisk kontext, 2) naturrätt och naturlig teologi, 3) apologetik och politik, och 4) bibel- och historiesyn. Analysen är på samma gång djup och bred. Ibland för den in på något oväntade ämnen som 1700-talets djuretik eller synen på islam, utan att för den delen avvika från centrala teman.

I kapitel VI analyseras predikningarna ur ett homiletikhistoriskt, ett etiskt och ett begreppshistoriskt perspektiv. Jag uppskattar att Nordbäck betonar det meningslösa i att försöka placera Chydenius i ett teologiskt fack. Hon visar att Chydenius var påverkad av exempelvis wolffianismen och neologin, samt att hans predikan mycket väl kan karaktäriseras som upplysningspredikan, men att i grunden låg en luthersk-ortodox tro som kom till uttryck i till exempel en bokstavlig syn på skapelseberättelsen. Likaså betonas att förnuft var ett nyckelbegrepp hos Chydenius, men att hans kritik riktades lika mycket mot dem som litade allt för mycket till sitt förnuft som mot dem som inte använde det alls. Chydenius eklektiska men konsekventa uppfattningar visas också av att hans naturrättsliga argumentation alltid var nära förbunden med hans grundläggande teologiska åskådning.

Om Nordbäck i det föregående kapitlet studerat Chydenius politiska åskådning så som den kom till uttryck i hans teologiska texter, söker hon i kapitel VII efter den teologiska dimensionen i ett mindre urval av hans politiska texter. Mot bakgrund av denna ”dubbla läsning” visar hon att den upplevda motsättning mellan radikalism och konservatism som nämndes inledningsvis egentligen inte existerade, tvärtom var Chydenius politiska åsikter en direkt följd av hans grundläggande teologiska uppfattning. Chydenius något ovanliga teologi kring begreppet ”egenkärlek” visar sig till exempel vara central för hans syn på samhällets ekonomiska organisation. En viktig slutsats

som hänger samman med det är att Chydenius ”liberala” motiv delvis misstolkats. I den mån Chydenius förespråkade ekonomisk och personlig frihet (som möjligheten för tjänstehjon att begära den lön de själva önskade) menade han inte att samhället skulle präglas av frihet från lagar, utan att frihetliga lagar skulle råda. Det var bland annat genom att mänskliga friheter skyddades av statens lagar som människan kunde nå lyckalighet. Och vad var då lyckaligheten – det högsta målet för människans strävan? Jo, enligt Chydenius, föreningen med Gud.

Sammanfattningsvis ger Carola Nordbäcks undersökning av en 1700-talsprästs trosuppfattning ett viktigt bidrag till den homiletiska, kyrkohistoriska och begreppshistoriska forskningen. Jag hade kunnat önska att Nordbäck valt att studera ”vanliga” söndagspredikningar, inte minst som befintlig forskning om tidigmodern predikan huvudsakligen behandlat predikningar från mer specifika sammanhang. Eftersom det här rör sig om 1) budordspredikningar, som 2) tillkom för en pristävling, och att 3) Chydenius inte framförde predikningarna i tal, de var enbart tänkta att läsas, speglar de troligen inte hur det predikades i sockenkyrkorna vid den här tiden, något vi vet ganska lite om. I gengäld visar Nordbäck att Chydenius bemödat sig om att skriva predikningarna som om de skulle ha framförts för en publik, och dessutom är förstås även dessa predikningar utslag av Chydenius allmänna predikosyn.

Utöver avsaknaden av ett register finns det inget att anmärka gällande formalia och akribi – trots att avhandlingen är mycket lång och skriven på extremt kort tid, drygt ett och ett halvt år! Att det var möjligt att genomföra projektet på så kort tid förklaras till viss del av att Chydenius predikningar redan fanns tillgängliga digitalt, men förmodligen än mer av Nordbäcks stora förtrogenhet med 1700-talets kyrkohistoria. Slutligen bör det sägas att Nordbäck ställer ganska höga krav på sina läsare, vilka förväntas ha relativt stor bekantskap med teologisk terminologi och därtill viss uthållighet. Men för den som är beredd att investera av sin tid går det att hämta mycket ny kunskap ur *Lycksalighetens källa*.

David Gudmundsson
Doktorand, Lund

Gunnar Granberg (red.), *Dopfunter i ny design. Konstnärer och teologer i dialog* (Karlstad: Votum Förlag, 2010), 80 sid.

I Uppsala stift pågick under åren 2007–2009 ett projekt kallat *Dopet i vår tid* som syftade till att förstärka och tydliggöra dopet och dess ställning som medlemsgrundande handling i Svenska kyrkan. Samtidigt har stiftet även arbetat mer långsiktigt med att intressera konstnärer och arkitekter för frågor rörande kyrkorummets konst och arkitektur. Som en fortsättning